

МИЛОШ ТОМИЋ*
Факултет безбедности
Београд

УДК 327(5/9):355.01
Прегледни рад
Примљен: 11.12.2019
Одобрен: 15.01.2020
Страна: 157-170

ВОЈНО-ИНДУСТРИЈСКИ КОМПЛЕКС КАО УСМЕРАВАЈУЋИ ФАКТОР СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ ВЕЛИКИХ СИЛА

Сажетак: Период хладноратовског сучељавања изнедрио је појаву специфичне врсте везе између три кључна актера: државе, војске и одбрамбене индустрије. Заједничка синергија поменутих актера утиче на креирање повољног амбијента за истраживање и развој (енг. Research & Development, R&D) војно-индустријског комплекса. На даљи развој доминантног утицаја војно-индустријског комплекса на унутрашњу и спољну политичку динамику, утицао је процес глобализације и економске либерализације нарочито након распада Совјетског Савеза. Економски, политички и технолошки фактори ВИК добију нову димензију карактеристичну по изразитом протекционизму водећих произвођача и дистрибутера различитих врста система наоружања. Сходно томе тежња великих сила за очување доминантиних позиција на међународном тржишту наоружања један је од главних генератора агресивне спољне политике и мешања у унутрашње послове појединих држава чиме се потврђује полазна претпоставка овог рада, да војно-индустријски комплекс поседује предоминантан утицај на процес доношења одлука политичких званичника и тиме на званичан спољнополитички курс државе. Циљ овог рада јесте дескрипција свеprisутног економског, политичког и институционалног утицаја војно-индустријског комплекса на националну политику демократских држава (првенствено великих сила, Сједињених Америчких Држава и Руске Федерације) кроз свеобухватну анализу тренда раста буџетских трошкова за потребе одбрамбеног сектора.

Кључне речи: системи наоружања, велике силе, спољна политика

Увод

Савремено безбедносно окружење одликује присуство великог броја актера (субјеката), који усмерени својим интересима (приватним и јавним) стварају анархични амбијент погодан за различите врсте манипулација (политичких пре свега). Један од водећих условно речено актера, јесте војно-индустријски комплекс који у безбедносно-политички дискурс уводи некада-

* milosttomic@yahoo.com

шњи председник САД-а Двајт Ајзенхауер¹ 1961. године. Песимистичне прогнозе председника Ајзенхауера о забрињавајућем утицају војно-индустријског комплекса на спољну политику САД-а после Другог светског рата, посебно долазе до изражаја у постхладноратовском периоду. Наиме представници школе критичних студија безбедности² (енг. *the school of critical security studies*) описују негативну динамику развоја војно-индустријског комплекса након 11. септембра 2001. године односно његову повезаност са невојним безбедносним сектором. Штавише Неоклеус (Neocleous, 2007:341) констатује да „смртотно саучесништво безбедности и капитала често настаје као последица интеракције између владе и приватног сектора“. Аутор даље описује „да би остварила профит индустрија мора да прода безбедност, а да би продала безбедност мора произвести небезбедност, све у свему средишњи принцип политике националне безбедности јесте: грађани морају имати страх и потребна им је држава ради одржавања безбедности“. Дакле кумулативно дејство званичних државних структура, приватног сектора и војно-индустријског комплекса фабрикује безбедносне претње у различитом безбедносном контексту а све у циљу остваривања енормних финансијских добитака, једном речју својеврсна приватизација безбедности.

Непостојање јасне теоријске концептуализације војно-индустријског комплекса умногоме отежава напоре истраживача из различитих друштвених дисциплина за прецизно изучавање овог безбедносног феномена. Сходно томе у литератури постоји сагласност око следећих чињеница:

- војно-индустријски комплекс представља јединствен (под)систем у оквиру ширег система безбедности,
- неформална и мењајућа коалиција група које поседују психолошке, моралне и материјалне интересе у контексту одржавања колонијалних тржишта и војно-стратешких концепција међународних односа (Pilisuk & Hayden, 1965),
- војно-индустријски комплекс садржи мултидименционалну функцију карактеристичну по одређеном степену тајности.

Определеђујућа улога војно-индустријског (или опширније безбедносно-индустријског) комплекса у креирању спољне политике националних држава, најплотоворније може се доказати анализом стратешких-доктринарних докумената (национална стратегија безбедности, буџетски планови, доктрина одбране). Велике силе³ у првом реду Сједињене Америчке Државе и Руска Федерација најбољи су примери свеприсутног политичког утицаја војно-индустријског комплекса на њихово актуелно позиционирање у анрхичном међународном систему по питању политичких, економских и војних параметара. Треба напоменути да је у овом раду углавном коришћен реализам као доминантан теоријски правац у студијама безбедности са циљем систематичног описивања

¹ Опширније: Dwight D Eisenhower, 'The military-industrial complex' 17 January 1961, radio and television broadcast from Washington, DC, USA in *Chambers Book of Speeches*. Edinburgh: Harrap Publishers, 2006, p.288

² Као утемељивачи критичке студије безбедности у литератури, наводе се: Keith Krause and Michael C. Williams (Eds.) (1997). *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. London: UCL Press

³ Као главни индикатор моћи државе за потребе овог рада користиће се расположиви војни капацитети (софистицирани системи наоружања, нуклеарне и космичке снаге).

војно-индустријског комплекса као усмеравајућег фактора спољне политике великих сила.

Политичка економија војног наоружања

Последњих неколико деценија војно-индустријски комплекс као безбедносна појава заокупља пажњу већег броја истраживача из области међународних односа. Перманентно усавршавање војне технологије праћено је ширењем трговине различитих врста наоружања упркос постојању формалних захтева за ефикасније спровођење политике контроле. Један од ефикасних начина анализе војно-индустријског комплекса и њиховог утицаја на процес доношења одлуке државних званичника, јесте праћење свих параметра раста војних буџета као видљиве манифестације националних стратешких намера, политике и приоритета (Crane *et al*, 2005:91).

Анализом постојеће научно-истраживачке грађа могуће је уочити праксу појединих аутора који одбрамбену индустрију, војну индустрију и индустрију наоружања, представљају као синониме. Међу најистакнутијим теоријским правцима помоћу којих се појам војно-индустријски комплекс проучава (тематизује) са економског аспекта, јесу меркантилизам и либерализам. Тил и сарадници (Till *et al.*, 2009) констатују да у складу са реалистичним тумачењем међународних односа, меркантилизам унапређује државну контролу тежећи аутаркији односно самодовољности одбрамбене индустрије. С друге стране либерализам подржава слободно тржиште и конкурентску предност уз минимум интервенисања државе (ограничена интервенција) (Till *et al.*, 2009). У савременим условима функционисања друштва и државе контролу над трговином и прометом различитих врста наоружања имају мултинационалне корпорације (Табела 1). Штавише различите врсте економске кооперације углавном се спроводе посредством мултинационалних корпорација које на тај начин остварују контролу над читавим тржиштем трговине наоружања на глобалном нивоу.

Табела 1. Мултинационалне корпорације у области трговине наоружањем

	Држава	Компанија	Приход (милијарде америчких долара)	Укупни доход од одбране (%)
1	Сједињене Америчке Државе	Локхед Мартин (енг. <i>Lockheed Martin</i>)	44,9	88%
2	Сједињене Америчке Државе	Боинг (енг. <i>Boeing</i>)	26,9	29%
3	Сједињене Америчке Државе	Реитион (енг. <i>Raytheon</i>)	23,8	94%
4	Велика Британија	БАЕ системи (енг. <i>BAE Systems</i>)	22,9	98%
5	Сједињене Америчке Државе	Нортруп Гурман (енг. <i>Northrop Grumman</i>)	22,3	87%

Извор: SIPRI, 2018.

Стање националне безбедности у многим државама директно је повезано са укупним друштвеним, политичким и економским капацитетима/факторима. Наиме у периоду након Другог светског рата забележен је изразит раст војних буџета држава посматраних, под окриљем тадашња два највећа војно-политичка савеза (Варшавски и НАТО пакт). Након распада СССР-а стање у области војно-индустријских комплекса додатно је унапређено кроз набвку и развој високо-софистицираних средстава наоружања намењених тржиштима трећих држава. Штавише завршетак хладноратовског сучељавања означио је почетак трансформације оружаних снага националних држава кроз процесе транзиције и њихове убрзане интеграције у највећи војно-политички савез. Према подацима Међународног института за истраживање мира у Стокхолму војни трошкови (издвајања од укупног БДП-а) на глобалном нивоу 1988. године износили су 1493 милијарде америчких долара да би 2018. године трошкови били увећани на 1816 милијарде долара⁴ (Табела 2).

Табела 2. Војни трошкови на нивоу региона (изражених у америчким доларима)

Регион	1988. година	2018. година
Африка	16,4	40,06
Америчке државе	666	735
Азија и Океанија	134	507
Европа	603	364
Блиски исток	73,5	/

Извор: SIPRI, 2019.

Безбедносне импликације процеса глобализације једним делом доприне-ле су повећању угрожености националних интереса држава широм света. Речју транснационални карактер безбедносних претњи (војних и невојних) условио је развој и употребу великог броја савремених средстава заштите. Поједине државе (САД, Уједињено Краљевство, Француска, СР Немачка, Руска Федерација, НР Кина) поседују изузетно профитаблине организације (владине и не-владине) из области производње и трговине наоружањем. Конкурентност на међународном тржишту наоружања захтева пружање државне помоћи помену-тим организацијама са циљем унапређења домаће производње и повећање из-возних капацитета. Такође кључни актери међународне трговине оружјем (ве-лике силе) често пружају наоружање и војну опрему савезницима по знатно нижим ценама, (што се између осталог сматра као опредељујући фактор спољ-не и одбрамбене политике) стварајући тиме повољне услове и користи за њи-хове призвођаче комерцијалног наоружања стационираним управо у тим др-жавама (Arms control, 2019). Један од примера који потврђује привилеговану позицију земаља у трговини оружјем јесу Шри Ланка и Грузија (Bromley & Wezeman, 2009).

⁴ Опширније на: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20world%20regions%20from%201988%E2%80%932018%20%28pdf%29.pdf>

Етнички сукоби у Шри Ланки на почетку 21. века битно су утицали на спољнополитичку орјентацију државе. У том контексту, билатерална сарадња Шри Ланке и НР Кине у области одбране континуирано се унапређује кроз различите облике војно-дипломатских уговора. У периоду од 2005. године до 2010. године Шри Ланка је представљала једно од водећих тржишта наоружања НР Кине (Wheeler, 2012). Наиме Национална аеро технологија Кине корпорација увоза и извоза (кин. 中航技进出口有限责任公司, CATIC) само је током 2007. године испоручила је Шри Ланки четири борбена авиона (Wheeler, 2012). Осим тога војно-техничка сарадња две државе посебно је изражена у погледу трговине различитих врста конвенционалног наоружања.

Ратни сукоб између Руске Федерације и Грузије 2008. године обележен је више него очигледним уплићањем појединих западних држава, водећих чланица НАТО пакта. Интезиван раст војног буџета Грузије пре и након сукоба, као и билиска сарадња са Сједињеним Америчким Државама у погледу набавке савремених борбених средстава разорних капацитета, јасно упућују на протекционистичку политику у области војног наоружања. Сходно томе, војска САД-а испоручила је Грузији помоћ у вредности од 30 милиона долара укључујући 1200 тона хране, веће количине резервне војне опреме (као нпр. шатори) затим 61 борбена авиона и два морнаричка брода за патролирање Црним морем (New York Times, 2008).

Међународна конкуренција на тржишту наоружања условила је континуирани развој војне индустрије земаља чланица Европске Уније. Наиме последњих неколико година ЕУ интезивно настоји да побољша усклађивање (хармонизацију) производње војне опреме и јачање свих нивоа сарадње у области војног наоружања кроз процес реструктурирања одбрамбеног сектора ради очувања заједничке одбрамбене индустријске и технолошке базе (Oikonomou, 2011). Управо због тога европска одбрамбена индустрија (Harache, 2017) као скуп свих војних капацитета држава чланица, препознатљива је на међународном тржишту наоружања. У складу са Европском безбедносном и одбрамбеном политиком, институције ЕУ (пре свега Европска комисија) раде на континуираном развијању Европског тржишта одбране (енг. *European Defence Market*, EDM).⁵ Мисироли (Missiroli, 2017) наводи да се идеалне активности EDM-а крећу у распону од дизајнирања до производње војне инфраструктуре и снабдевања уређајима опште намене (војним и цивилним структурама).

Промена безбедносног окружења и одбрамбена индустрија великих сила

Опстанак националних држава у анархичном међународном систему у значајној мери зависи од расположивих одбрамбених капацитета државе.⁶ Не-

⁵ Јединствено Европско тржиште одбране функционише као наднационална платформа у оквиру које послују европска и међународна војна предузећа (Maulny, 2014).

⁶ Бетс (Betts, 1995) тврди да се нације стално припремају за евентуални рад кроз одржавање војне способности (капацитета).

равноправан положај појединих држава опредељујуће је утицао на стално усавршавање одбрамбене индустрије, чиме се ефекти безбедносне дилеме више него очигледно, појачавају. С друге стране схватајући озбиљност прекомерног ширења наоружања, међународна заједница усваја низ мера контроле обавезујућег карактера за кључне актере међународне политике (велике силе).⁷ Глобализација производње наоружања и војне опреме праћена је све чешћом појавом унутардржавних оружаних сукоба (као и других безбедносних претњи асиметричне природе) са изразитом геополитичком диперзијом. Дакле ривалитет и конкуренција држава (великих сила на првом месту) на међународном тржишту наоружања поспешује развој одбрамбене индустрије а све у циљу очувања националних интереса.

Производња и набавка наоружања и војне опреме може побољшати капацитете оружаних снага државе, узимајући у обзир неколико кључних фактора:

1. оружани системи морају бити усклађени са основним условима у области одбране, доктрином, безбедносним окружењем и војном организацијом;
2. мање софистицирани оружани системи поседују веће шансе за успешно распооређивање и асимилацију;
3. монополистички и слабо регулисан војно-индустријски комплекс може имати негативане ефекте на трошкове развоја, квалитет и спецификације оружаних система;
4. велики број заинтересованих страна (организација и странака) укључених у процес одлучивања, има за последицу постављање низа додатних захтева често другачијих од претходно формулисаних приоритета у војној доктрини и стратегији одбране (Евгон, 2005:1-5).

Сједињене Америчке Државе

Крај Хладног рата означио је прекретницу у међународном политичком, безбедносном и војном окружењу. Врхунац трке у наоружању достигнут је осадмесетих година 20. века уз веће или мање осцилације, све у зависности од дефинисаних односа два војно политичка блока. Дезинтеграцијом СССР-а војни трошкови држава на овом простору знатно су опали за разлику од САД-а где није дошло до радикалних измена, што се у наредном периоду одразило на њихову изразиту доминацију (Dunne, 1993).

Стално усавршавање оружаних система са неопходном информационо-технолошком логистиком захтева организационо-финансијску подршку великог броја компанија, организација (владиних и невладиних) и политичких званичника. Сједињене Америчке Државе представљају најбољи пример војног конгломерата великог броја компанија, државне бирократије као и различитих врста лобиста, истраживачких центара и безбедносних експерата, који обез-

⁷ Као на пример: *Strategic Arms Limitation Talks* (SALT I, II), *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* (NPT).

беђују америчко водеће присуство на међународном тржишту наоружања.⁸ Анализирајући америчку спољну политику Андреј Бацевић закључује да се „САД налазе у трајном рату“ (Bacevich, 2005; Bacevich, 2010). У периоду након Другог светског рата САД своје глобално војно присуство пројектују кроз перманентне стране интервенције под изговором одржавања међународног мира и стабилности (Bacevich 2010: 14).

Роналд Кокс (Cox, 2014) у складу са теоријским претпоставкама структурног реализма, констатује да је током Хладног рата развој војне снаге и капацитета САД-а директно повезан са проценом дистрибуције моћи два водећа војно-политичка савеза. Периодично посматрано од 1950. године годишње буџетска средства за потребе одбране никада нису била испод 350 милијарди долара (White House, 2019).

Променом традиционалне безбедносне парадигме крајем деведесетих година 20. века, уследио је период наглог повећања војног буџета САД-а. Појава „нових“ безбедносних претњи (ширење оружја за масовно уништење, претње у сајбер простору, проблеми одрживог развоја, климатске промене) учиниле су како је Кристофер Фетвејс (Fettweis, 2010:200) нагласио „свет много опаснијим местом за живот“ јер поменуте претње својим обимом надмашују угрожавајући потенцијал по америчке интересе, који је некада представљао Совјетски Савез. Перцепција „нови“ претњи по националну безбедност САД-а послужила је представницима војно-индустријског комплекса као изговор за усавршавање постојећих и набавку нови савремених оружаних система. У извештајима Беле куће под називом „*Historical Tables*“, војни трошкови у периоду од 2001. до 2010. године увећани су за 39% у односу на период од 1991. до 2000. године. Штавише у истој деценији потрошено је 12,5% више средстава него у периоду од 1981. до 1990. године када је Совјетски Савез представљао највећу војну и нуклеарну безбедносну претњу (White House, 2019). У деценији од 2001. године буџет Министарства одбране САД-а постепено је растао у просеку 12% сваке године у поређењу са незаконитом дискреционом потрошњом са годишњом стопом раста од 8% (Preble 2009: 8).

Упечатљив континуитет раста војне потрошње САД-а од краја Другог светског рата привремено је заустављен током смиривања ратних тензија које су постојале током Вијетнамског рата (1953-1954). Кокс (Cox, 2014) наводи да је администрација председника Ајзенхауера за време деескалације Вијетнамског рата, успешно редуковала војну потрошњу (Графикон 1) све до транзиције из хладноратовског ка постхладноратовском раздобљу. Међутим терористички напад 11. септембра 2001. године као и ратови у Ираку и Авганистану, означили су прекретницу у погледу већих финансијских издатака за потребе одбране земље.⁹

⁸ Као упечатљив пример јединствене везе државе и војне индустрије у литератури се наводи Национално удружење одбрамбене индустрије (енг. *National Defense Industrial Association*, NDIA). Према званичним подацима NDIA чине 9.000 корпоративних јединица, 26.000 индивидуалних чланова без могућности пријема спољних чланова (Harris, 2008:129-130).

⁹ Значајна увећања буџетских средстава усмерена су на базу Пентагон, нуклеарно наоружање и унутрашњу безбедност (енг. *homeland security*).

Графикон 1. Војни трошкови САД-а од 1948. године

Извор: прилагођена верзија, *Global security* 2019.

Све интензивнија појава терористичких напада са разорним последицама поштићене вредности САД-а, захтева од политичких званичника доношење адекватних мера заштите у циљу унапређења и одржавања стабилног безбедносног стања унутар и/или изван националних граница. Примењујући концепт кост-бенефит анализе буџета намењеног јачању индустрије унутрашње безбедности (енг. *homeland security industry*) између 2001. и 2009. године (67 милијарди долара), Мулер и Стеварт (Mueller and Stewart, 2011:81) долазе до следећег закључка: „у просеку 44% ових трошкова односи се на превенцију и ометање терористичких напада кроз обавештајни и полицијски рад затим 46% за заштиту критичне инфраструктуре и кључних ресурса док је 9% трошкова посвећено реаговању и опоравку од инцидената. Такође усавршавање нуклеарног потенцијала¹⁰ САД-а, као дела војно-индустријског комплекса, праћено је значајним увећањем трошкова који је текао упоредо са порастом забринутости америчког естаблишмента око настојања појединих држава Блиског истока да развију сопствено нуклеарно оружје. Наиме у извештају под називом „Пројектни трошкови нуклеарних снага САД-а 2019-2028“¹¹ који издаје Конгресна буџетска канцеларија (енг. *Congressional Budget Office*) наводи се да ће планирани трошкови за период од 2019. до 2028. године износити 494 милијарде долара, што је за 20% више у односу на претходну процену за период 2017-2026. године.¹² Дакле посматрано са становишта реализма, одржање примата

¹⁰ Буџетска средства се према извештају „Пројектни трошкови нуклеарних снага САД-а 2019-2028“, углавном усмеравају на: Системе стратешке нуклеарне испоруке и оружја (енг. *Strategic nuclear delivery systems and weapons*); Системе тактичке нуклеарне испоруке и оружја (енг. *Tactical nuclear delivery systems and weapons*); Одељење за енергију лабораторије нуклеарног оружја и њихове пратеће активности (енг. *DOE's nuclear weapons laboratories and their supporting activities*); Одељење за одбрану команда, контрола, комуникација и системи раног упозорења (енг. *DoD's command, control, communications, and early-warning systems*).

¹¹ Енг. *Projected Costs of U.S. Nuclear Forces, 2019 to 2028*.

¹² Опширније на: <https://www.cbo.gov/system/files?file=2019-01/54914-NuclearForces.pdf>

(војног пре свега) САД-а у међународном систему оправдава тежњу водећих представника војно-индустријског комплекса, за агресивну продукцију и дистрибуцију великог броја оружаних система.

Руска Федерација

Вишегодишња стагнација у погледу развоја војно-индустријског комплекса Руске Федерације¹³ последица је политичке, економске и социјалне транзиције настале у периоду након распада Совјетског Савеза. Драматичне осцилације буџетских резерви намењене војним снагама, проузроковале су негативне ефекте у погледу дезинтеграције целокупне одбрамбене способности Руске Федерације. Михајл Растопшин (Mikhail Rastopshin, 1998) наводи да је због смањења набавке војних средстава (нпр. током 1995. године купљена су два борбена авиона за разлику од 1991. када је набављено 585 борбених летелица) до 1998. године само 30% укупног војног инвентара РФ било је модернизовано док с друге стране у земљама чланица НАТО пакта тај број износио 60-80%. Потпуни колапс руске војске заустављен је променом политичког руководства земље 1999. године када на њено чело долази Владимир Владимирович Путин.

Администрација председника Путина почиње да спроводи мере економске реформе чиме се обезбеђују финансијска средства за консолидацију и модернизацију оружаних снага.¹⁴ Током 2000. године војни трошкови увећани су за 50% и износили су 5,3 милијарди долара (Crutcher, 2000:143). Тренд раста војних трошкова настављен је упркос нестабилној финансијској ситуацији 2009. године (Графикон 2). Наиме у том периоду укупни одбрамбени трошкови износили су 27% и забележени су као највиши у новијој историји РФ (Global security, 2019). Руски војни аналитичари наводе да је улагање у развој Стратешких нуклеарних снага један од важнијих подухвата администрације председника Путина што је између осталог потврђено Државним програмом наоружања ГПВ - 2007-2015.

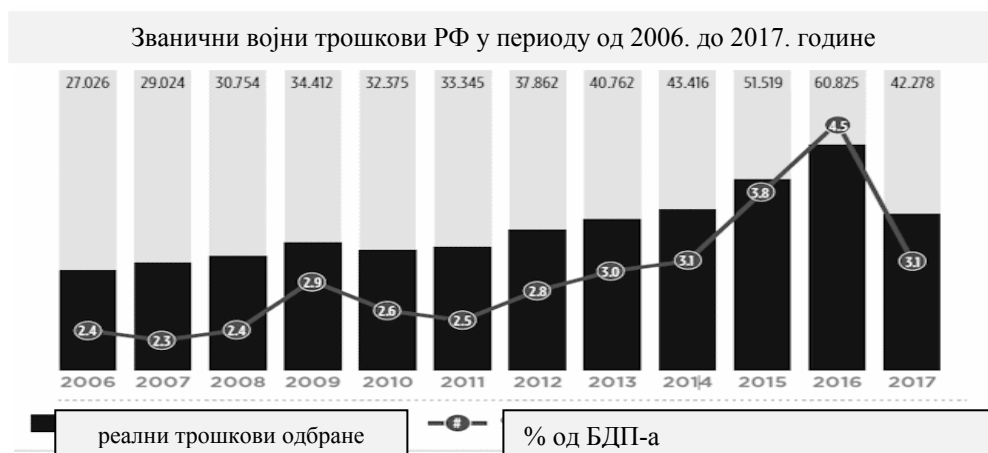
Стратешки документи РФ који средњерочно на системски начин приказују један део расподеле финансијских средстава за потребе одбрамбеног сектора, називају се Државни програми наоружања (рус. *Государственные программы вооружений, ГПВ*). Ажурирање ових планова обавља се сукцесивно на сваких 10 година у складу са предвиђеном стопом раста БДП-а. Према последњем ГВП-2017-2027 значајна средства намењена су развијању стратешких снага нуклеарног одвраћања укључујући савремене интерконтиненталне балистичке ракете „Сармат“ и „Рубеж“ (Тасс, 2019). Поред тога приоритет владе РФ јесте даље усавршавање против-авионског ракетног система С-500 и хиперсоничне ракете „Циркон“ (Тасс, 2019).

¹³ Војно-индустријски комплекс РФ сачињавају: ваздухопловна и ракетна индустрија; бродоградња; производња артиљеријског и лаког наоружања; индустрија наоружања; изградња истрუმента и радио електронике; комплекси нуклеарног наоружања (ISS, 2017).

¹⁴ Дмитри Рогозин председник одбора за спољне послове је током 2002. године изјавио да РФ има само два поуздана савезника први Руска армија и други Руска морнарица (Global security, 2019).

Даљи прогрес одбрамбених капацитета директно је зависио од актуелних геополитичких дешавања (грађански рат у Украјини, рат у Сирији, сукоби у Венецуели, Брегзит) на глобалном нивоу као и позиционирања РФ на међународној сцени. Јачајући своје одбрамбене способности РФ постаје један од значајнијих актера (конкурентата) у међународној политичкој арени чиме је се геостратешка доминација појединих држава (пре свега САД) озбиљно доводи у питање.

Графикон 2. *Војни трошкови РФ*

Извор: *прилагођена верзија, Global security, 2019.*

Изузетно снажан ограничавајући фактор развоја војно-индустријског комплекса РФ представљају међународне санкције уведене 2015. године као знак протеста једног дела западних држава предвођених Сједињеним Америчким Државама због добровољног присаједињења полуострва Крима територији РФ.¹⁵ Наметнутим санкцијама обухваћени су следећи најважнији војно-индустријски комплекси: *Акционерное общество «Концерн ВКО «Алмаз - Антей»* - водеће руско предузеће из области изградње одбрамбеног сектора (12. по величини у свету); *Конструкторское Бюро Приборостроения Открытое Акционерное Общество* – предузеће које производи оружје високе прецизности, против-тенковске ракете, против-авионске ракете укључујући БУК ракетне системе; *Группы компаний «Калашников»* - реномирано предузеће за производњу истоименог наоружања; *АО «Корпорация Тактическое Ракетное Вооружение»* - предузеће за производњу унапређене свемирске и ракетне опреме; *Акционерное общество «Научно-производственное объединение» Базальт* » предузеће за производњу муниције за потребе копнене војске, морнарице и против-ваздушне одбране; *Акционерное общество «Концерн Радиоэлектронные технологии»* предузеће за производњу опреме за потребе електронског

¹⁵ Често се у међународном политичком и безбедносном дискурсу западних држава наглашава „нелегално агресивно припајање (анексија) Крима од стране Руске Федерације“. Међутим након грађанских нереда у Украјини на Криму је спроведен референдум 16. марта 2014. године на коме су се грађани изјаснили да желе постати суверени део РФ.

ратовања (The Arms Control Association, 2019). Као рекација на наметнуте санкције руска влада спроводи координисане мере ублажавања њихових последица. Наиме 4. августа 2015. године доноси одлуку бр. 785 на основу које се основају две стручне државне комисије за замену увоза (ISS, 2017:13). Прва, надлежна за цивилни економски сектор и друга надлежна за решавање проблема у области војно-индустријског комплекса. Такође ради превазилажења економских санкција¹⁶ западних држава, РФ своје спољнополитичко деловање усмерава ка државама Блиског истока (Иран, Сирија), Алжира,¹⁷ НР Кине, Индије и Индонезије чиме се успоставља међународно тржиште војног наоружања већих размера са неизбежним импликацијама на равнотежу војне моћи (Waltz, 1979).

Појачане осцилације у погледу алокације финансијских средстава за потребе очувања оперативне способности оружаних снага РФ, последица су нестабилне цене нафте и њених деривата који доносе значајне приходе националном буџету. Сходно томе високе цене нафте стимулишу руске званичнике на постављање амбициозних циљева у контексту модернизације постојећих и набавку нових система наоружања (нпр. хиперсонично оружје). Досадашња формално представљена модернизација војно-индустријских комплекса¹⁸ укључује неке од следећих система наоружања:

- ракетни комплекс стратешког одредишта „Јрс“ или РС-24,
- подморнице на нуклеарни погон типа „Јуриј Долгорукий“ или К-535,
- борбени авион Су-24,
- антибалистички ракетни систем С-400 и С-500,
- ракетни комплекс „Искандер М“ са модернизованом верзијом хиперсоничне ракете „Кинжал“.¹⁹

Дугогодишње геополитичке тензије између Руске Федерације и НАТО пакта, једним делом креирају спољну политику великог броја савезничких држава. Неуједначено понашање западних држава по питању даље сарадње са РФ најбоље илуструје следећи пример. Наиме током 2016. године немачко предузеће „*Rheinmetall AG*“ одбија да настави планирану изградњу војног тренажног центра у региону Нижег Новгорода док је с друге стране Италија наставила са снабдевањем руске опреме за састављање оклопних возила „Lynx“ (ISS, 2017). Иако јединствено решење за проблем наметнутих санкција на одбрамбену индустрију није пронађено, војно-технолошка надмоћ РФ постаје незаобилазан фактор анализе постигнутих спољно-политичких успеха на глобалном плану (одбрана режима сиријског председника Башара ел Асада, неутралисање терористичке организације ИСИС, осамостаљивање украјинских региона Донбас и Луганск, присаједињење полуострва Крим).

¹⁶ Треба напоменути да је изузетно блиска билатерална сарадња постигнута са традиционалним партнером Белорусијом у погледу размене различитих компонената за производњу војне опреме (нпр. модернизација белоруског тенка Т-72 обавља се у Руској Федерацији).

¹⁷ Последњих неколико година Алжир је постао један од озбиљнијих увозника руског наоружања посебно *front-line* бомбардера Су- 32 (ISS, 2017).

¹⁸ Ратна дешавања у Сирији посебно су утицала на војно-индустријски комплекс РФ односно послужила су као својеврстан тест за пробу система наоружања новије генерације.

¹⁹ Опширније на: <http://redstar.ru/>

Закључак

Војно-индустријски комплекс иако теоријски недовољно јасно концептуализован, представља предмет анализе одређеног броја научно-истраживачких радова. Специфичан значај ВИК долази до изражаја приликом анализе политичке економије војног наоружања држава (великих сила) у периоду пре и након Хладног рата. Наиме континуирани тренд раста војних трошкова националних држава настављен је упркос глобалним геополитичким дешавањима оличеним првенствено дезинтеграцијом Совјетског Савеза, главне преокупације западних војних планера. Штавише усмеравајућу улогу коју ВИК има на спољну политику националних држава могуће је уочити анализом ратних сукоба унутрашње природе (Шри Ланка и Грузија) када се једној од зараћених страна пружа привилеговани положај у погледу набавке војног наоружања и опреме.

Неупитна доминација САД-а у области производње и дистрибуције система наоружања различите врсте, доводи до покушаја преуређивања међународног политичког система у складу са америчким националним интересима (Нови светски поредак). Поред тога спољна политика САД-а текла је у правцу стварања сада већ традиционалног партнерства са Европском Унијом у области одбрамбене политике (НАТО пакт) и стварања јединственог тржишта наоружања.

Тежња ка остваривањем/очувањем националног интереса у анархичном међународном окружењу незамислива је без постојања ефективних одбрамбених капацитета. Нестабилан период транзиције маргинализовао је улогу РФ у решавању глобалних политичких, економских и војних проблема. Ослањајући се на своје одбрамбене капацитете конкретизоване војно-индустријским комплексом РФ постепено постаје високо позиционирани актер на међународној политичкој сцени.

Дакле спољнополитички правац националних држава једним делом обликован (усмерен) је потребом очувања војне компетитивне предности у погледу набавке и усавршавања различитих врста система наоружања. Интернационализација тржишта наоружања једним делом заслужна је за успостављање доминантног утицаја војно-индустријског комплекса, као когломерата великог броја актера (појединци и не/владине организације), на унутрашњу а затим и на спољну политику држава чиме су прогнозе Ајзенхауера о угрожености демократије, веома извесне.

Литература:

1. Arms control (2019). The International Arms Trade: Difficult to Define, Measure, and Control. Preuzeto 01.12.19. sa adrese: <https://www.armscontrol.org/act/2010-07/international-arms-trade-difficult-define-measure-control#11>
2. Bacevich, A. (2005). *American Empire: The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*. Cambridge: Harvard University Press.

3. Bacevich, A. (2010). *Washington Rules: America's Path to Permanent War*. New York: Metropolitan Books.
4. Betts, R. (1995). *Military Readiness: Concepts, Choices, Consequences*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
5. Cox, R. W. (2014). The Military-Industrial complex and US military spending after 9/11. *Class, Race and Corporate Power*, 2(2), 5.
6. Crane, K., Cliff, R., Medeiros, E., Mulvenon, J., Overholt, W. (2005). *Modernizing China's military: opportunities and constraints (RAND monograph MG-260)*. Santa Monica: RAND.
7. Crutcher, M. H., (2000). *The Russian Armed Forces at the Dawn of the Millennium Carlisle Barracks, PA*: U.S. Army War College.
8. Dunne, J. P. (1993). The changing military industrial complex in the UK. *Defence and Peace Economics*, 4(2), 91-111.
9. Evron, Y. (2010). *China's Military Build-up in the early Twenty-First Century: from arms procurement to war-fighting capability*. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies.
10. Fettweis, C. J. (2014). Threatlessness and US grand strategy. *Survival*, 56(5), 43-68.
11. Global security (2019). Defense Budget Materials. Preuzeto 12.10.2019. sa adrese: <https://www.globalsecurity.org/military/library/budget/>
12. Global security (2019). Russian Military Budget. Preuzeto 11.10.2019. sa adrese: <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mo-budget.htm>
13. Harris, J. (2008). *The Dialectics of Globalization: Economic and Political Conflict in a Transnational World*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
14. Howorth, J. (2017). European defence policy between dependence and autonomy: A challenge of Sisyphean dimensions. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19(1), 13-28.
15. ISS (2017). Defence industry in Russia and China: players and strategies. Preuzeto 12.11.2019. godine sa adrese: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Report_38_Defence-industries-in-Russia-and-China.pdf
16. Maulny, J. (2014). *Towards the definition of a strategic European Defence Company*. France, Paris: Institute de relations internationales et strategiques.
17. Missiroli, A. (2017). *YES Book 2017: EUISS Yearbook of European Security*. Lisbon: European Union Institute for Security Studies.
18. Mueller, J. and Stewart, M. G. (2011). *Terror, Security, and Money: Balancing the Risks, Benefits, and Costs of Homeland Security*, Oxford, UK: Oxford University
19. Neocleous, M. (2007). 'Security, Commodity, Fetishism', *Critique: Journal of Socialist Theory*, Vol.35:3 p.341
20. New York Times (2008). *White House Unveils \$1 Billion Georgia Aid Plan*. Preuzeto 12.10.2019. sa adrese: <https://www.nytimes.com/2008/09/04/world/europe/04cheney.html>
21. Oikonomou, I. (2011). EU-US Military Relations and the Question of the Transnational Capitalist Class. *Rethinking Marxism*, 23(1), 135-144.
22. Pilisuk, M., & Hayden, T. (1965). Is there a military industrial complex which prevents peace?: consensus and countervailing power in pluralistic systems. *Journal of Social Issues*, 21(3), 67-117.
23. Preble, C. A. (2009). *The Power Problem: How American Military Dominance Makes Us Less Safe, Less Prosperous, and Less Free*, NY: Cornell University Press.
24. Rastopshin, M. (1998). Russia: Damage and Casualty Effect of Advanced Weapons. *Technika i Vooruzheniye*, 2.

25. SIPRI (2019). Trends in world military expenditure Preuzeto 25.12.2019. sa adrese: <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018>
26. SPIRI YEARBOOK (2018). Aramaments, Disarmaments and International Security. Oxford: Oxford University Press.
27. The Arms Control Association (2019). U.S., EU Sanction Russia's Arms Sector. Preuzeto 19.12.2019. sa adrese: <https://www.armscontrol.org/act/2014-09/news/us-eu-sanction-russia%E2%80%99s-arms-sector>
28. Till, G., Chew, E., & Ho, J. (2008). *Globalisation and Defence in the Asia-Pacific: Arms Across Asia*. London: Routledge.
29. Waltz, K. (1979). "Theory of International Politics". London: Addison-Wesley.
30. Wezeman, S., Bromley, M. and Wezeman, P. (2009). "International Arms Transfers," *SIPRI Yearbook 2009: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press.
31. Wheeler, T. (2012). China and conflict-affected states Between principle and pragmatism. Preuzeto 20.12.2020. sa adrese: https://www.ecosonline.org/reports/2012/Saferworld_China_and_conflict-affected_states.pdf
32. White House (2019). White House Office of Management and Budget, Historical Tables, Table 15.4. Preuzeto 10.10.2019. sa adrese: <https://www.whitehouse.gov/omb/historical-tables/>
33. ТАСС (2019). Государственные программы вооружения России. Досье. Преузето 20.11.2019. са адресе: <https://tass.ru/info/4987920>

MILITARY-INDUSTRIAL COMPLEX AS A GUIDING FACTOR OF FOREIGN POLICY GREAT POWERS

Summary: Period of Cold War confrontation has spawned the emergence of specific types of connections between the three main actors: the state, the army and defense industry. The joint synergy of these actors influences the creation of a favorable environment for research and development of the military-industrial complex. The further development of the dominant influence of the military-industrial complex on internal and external political dynamics was influenced by the process of globalization and economic liberalization, especially after the collapse of the Soviet Union. The economic, political and technological factors of MIC are gaining a new dimension, characterized by the marked protectionism of leading manufacturers and distributors of various types of weapons systems. Accordingly, the aspiration of the major powers to maintain a dominant position in the international arms market is one of the main generators of aggressive foreign policy and interference in the internal affairs of individual countries, thus confirming the initial assumption of this work that the military-industrial complex has a dominant influence on the decision-making process of political officials and thus to the official foreign policy of the state. The aim of this paper is to describe the pervasive economic, political and institutional impact of the military-industrial complex on the national policies of democratic states (primarily large powers, the United States of America and the Russian Federation) through a comprehensive analysis of the trend of budget expenditures for the defense sector.

Key words: weapons systems, great powers, foreign policy